

УДК 159.99

Потапчук Євген Михайлович,
доктор психологічних наук, професор,
Хмельницький національний університет

Потапчук Наталія Дмитрівна,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ВПРОВАДЖЕННЯ ВЛАСНИХ ПРОЕКТІВ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто поняття «професійна самореалізація». Надається теоретичний аналіз соціально-психологічних досліджень феномена самореалізації. З'ясовано основні фактори, від яких залежить професійна самореалізація особистості в умовах кризової трансформації суспільства. Розкрито основні способи і етапи створення власного робочого місця і впровадження власних проектів.

Ключові слова: професійна самореалізація, самовдосконалення, самозайнятість, проект, робоче місце.

Постановка проблеми. Характерною ознакою ХХІ століття стали зміни – неперервні, стійкі і стрімкі, які викликані економічною кризою. Ці зміни торкнулися всіх верств населення і докорінно змінюють їх життя, умови праці, зменшують кількість державних робочих місць. Відсутність робочих місць, масові скорочення призвели до того, що багато людей, які є працездатними особами, не мають можливості працювати, а випускники вищих навчальних закладів, не можуть влаштуватися за своїм фахом. Це змушує їх замислитись над тим, щоб відкрити власну справу. Проте людина, втілюючи свої плани, стикається з масою проблем, оскільки існуюча система вищої освіти спрямована на підготовку найманого працівника, від якого не вимагається ініціативи, який буде залучений до вже функціонуючих закладів, підприємств та працюватиме за існуючою схемою роботи. Ідея створення робочих місць повинна відповідати критеріям творчого потенціалу фахівця. На жаль, як свідчить практика, сьогодні існує певний дефіцит кадрів, готових самостійно створювати робочі місця для себе та інших [6].

Умови життя у сучасному світі потребують від особистості нових якостей, умінь, зокрема бути відкритою до різних професійних альтернатив, вміння приймати рішення щодо вибору професії, вміння планувати свою професійну кар'єру, постійно самовдосконалюватися, впроваджувати власні професійні проекти [7]. Інакше кажучи, людина повинна самореалізовуватися – приймати рішення щодо складних питань, постійно шукати своє місце в житті, реалізовувати власні потенційні можливості, зіставляючи своїх бажання з ресурсним потенціалом [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання самореалізації найбільш глибоко проаналізовано у психології. До прикладу, самореалізація з точки зору А. Маслоу трактується як прагнення людини стати тим, ким вона може стати. Схожу думку має і Ф. Перлз, який розглядав

самореалізацію як внутрішню тенденцію розвитку самого себе; К. Хорні вважає, що самореалізація передбачає повну реалізацію усіх можливостей особистості; К. Роджерс переконаний у тому, що самореалізація базується на прагненні людини до максимального розвитку своїх можливостей та здібностей. У своїх публікаціях З. Фройд довів, що самореалізація локалізується в підсвідомості людської психіки і проявляється в прагненні до задоволення [9].

Варто зазначити, що нині існує досить багато позицій щодо поняття «самореалізація». У науково-психологічній літературі термін «професійна самореалізація» перетинається з такими поняттями як «професіоналізм» (Л. Анциферова, В. Бодров), «професійне самовизначення» (М. Пряжніков, О. Пряжнікова), «індивідуальний стиль діяльності» (К. Абульханова-Славська, Є. Клімов, Є. Ільїн), «кар'єра», «професійний шлях» [7]. Враховуючи те, що поняття «професійна самореалізація» має багато синонімів, у наукових джерелах існує багато інтерпретацій даного поняття. Так, Л. Коростильова [11] вважає, що «самореалізація» – це здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, діяльності з іншими людьми (ближнім і далеким оточенням), соціумом і світом у цілому. Дещо інша точка висловлена Є. Вахромовим [4], який вважає, що це свідомо здійснювана суб'єктом теоретична діяльність з аналізу своєї життєвої ситуації, виявленню проблем і ресурсів для їх вирішення, постановці перед собою цілей і вибору стратегій їх досягнення, аналізу накопиченого досвіду практичної діяльності по реалізації своїх життєвих планів і їх корекції. У будь-якому випадку професійна самореалізація є складним організованим та багатоетапним процесом поступового використання професійного потенціалу в реальному житті шляхом залучення до професійних відносин, що відбувається протягом усього життя особистості.

Мета статті – розглянути теоретичні засади професійної самореалізації та практичні особливості впровадження власних проектів

Результати дослідження. В умовах кризової трансформації суспільства досягнення максимальної самореалізації в професії передбачає, перш за все, не випадковий, а цілеспрямований та обдуманий вибір місця навчання. Саме вищий навчальний заклад, де студент здобуває майбутню професію, відіграє одну із провідних ролей у процесі позитивної професійної самореалізації. Підтвердження такої думки є наукове дослідження Л. Коростильової [11], в якому аргументовано доведено, що місце навчання, де проходить постійне професійне зростання і розвиток фахової компетентності студентів, впливає на те, як саме складеться професійне життя і кар'єра випускника. Як бачимо, планувати свою кар'єру людина починає ще у період вибору професії і відповідного навчального закладу. То ж для професійної підготовки компетентних фахівців важливим є запровадження у навчально-виховний процес нових навчальних підходів та технологій, які будуть спрямовані на самоактуалізацію студентів та максимальну самореалізацію у майбутній професійній діяльності. Насамперед, доцільно відмовитися від механічної передачі знань на основі репродуктивного підходу. Професійна підготовка повинна бути спрямована на розвиток особистості студента, створювати сприятливі умови для самовдосконалення [9].

Зважаючи на те, що професійна самореалізація фахівця, в сучасних умовах, перш за все залежить від здобутих знань, вмінь, навичок під час навчання в вищому навчальному закладі, ми можемо виділити та описати основні підходи, які мають вагомий вплив на удосконалення професійної самореалізації майбутнього фахівця. Акмеологічний підхід основою якого є інноваційні зміни освітнього процесу вищого навчального закладу, які повинні бути спрямовані на забезпечення умов для максимально повної реалізації студента під час навчання. У цьому контексті вища освіта розглядається крізь призму формування особистісної зрілості майбутнього фахівця, що передбачає самореалізацію. Варто акцентувати увагу на тому фактові, що під час організації навчально-виховної діяльності головний акцент необхідно робити на розвитку у студентів позиції суб'єкта діяльності, що максимально сприятиме самореалізації майбутніх фахівців, досягненню професійного і особистісного зростання, самоактуалізації та самоствердження, що є незмінними супутниками самореалізації [9]. Компетентнісний підхід у змозі забезпечити підготовку висококваліфікованих конкурентоспроможних кадрів, здатних до ефективної самореалізації у професійній діяльності, підвищення рівня професійної майстерності, постійний саморозвиток та самовдосконалення. Відповідно до даного підходу, процес успішної професійної самореалізації майбутнього фахівця забезпечує формування професійної компетентності за умови пізнання й усвідомлення особистістю своїх потенційних можливостей, розкриття й реалізації професійних здібностей, чіткого вибору життєвої мети й уміння поетапного досягнення накреслених перспектив [5]. Третім підходом є концептуальний, відповідно до

якого професійна самореалізація, а саме розвиток своїх потенціалів, починається у індивідуума набагато раніше, ніж він офіційно приступає до професійної діяльності чи навчання. Тому професійна самореалізація фахівця залежить від безперервності і спадкоємності розвитку особистості протягом усього життя; кризового і нормативного розвитку; взаємозв'язку нормативних криз з професійним розвитком.

Беручи до уваги сказане нами вище, можемо виділити, опираючись на класифікацію Н. Кузьміної [13] основні чинники, від яких залежить професійна самореалізація в умовах кризової трансформації суспільства:

– об'єктивні чинники, що залежать від реальності та спрямованості на досягнення оптимального результату: здібності особистості; зміст та якість навчання; особливості навчання; соціально-економічні, організаційні, психолого-педагогічні умови набуття практичного досвіду; фінансові можливості; наявність робочих місць; суспільна потреба у фахівцях даного профілю; особливості ВНЗ;

– суб'єктивні чинники, які об'єднують внутрішні передумови успіху в професійній діяльності: психологічні якості та здібності особистості; мотивація; компетентність; спрямованість; креативність; творче мислення;

– об'єктивно-суб'єктивні чинники, що створюють організацію професійного середовища фахівця та сприяють професійній самореалізації: ефективне опанування професійною компетентністю; потреба у досягненні високих результатів професійної діяльності; особиста відповідальність; творчий підхід; самореалізація і самовдосконалення.

Зважаючи на думки дослідників [5; 11] професійна самореалізація не можлива без самовдосконалення. У будь-якому випадку – самореалізація це прагнення до самовдосконалення, тобто одна із вищих потреб особистості, направлена не тільки на реалізацію особистості власних сил та здібностей, але й на постійне зростання власних можливостей, підвищення якості власної діяльності, в основі якої лежать вищі загальнолюдські цінності. На різних етапах життєвого шляху професійна самореалізація має свою специфіку, свої характерні особливості, які визначаються особистісними властивостями людини, її домаганнями, очікуваннями, життєвими сценаріями і стратегіями. Модель професійної самореалізації може містити наступні етапи: професійне самовизначення, вибір виду та спрямованості діяльності, становлення в обраній професії, професійне зростання і розвиток професійної компетентності. Професійна самореалізація особистості детермінована ціннісно-сенсовими, інтелектуальними та мотиваційними особливостями особистості та включає в себе такі характеристики, як: професійний розвиток та професійні досягнення. При цьому найбільш значущими особистісними чинниками, що впливають на професійну самореалізацію є самоефективність (умінні організувати свою діяльність і досягти успіху у взаємодії з оточуючими), гнучкість поведінки

(забезпечує ефективну міжособистісну та професійну взаємодію) і незадоволеність власною діяльністю (стимулює розвиток потреби до професійного зростання).

Численні дослідження [1; 3; 9; 12] дозволили встановити, що професійна самореалізація тісно пов'язана з особистісною самореалізацією, коли суб'єкт реалізує свої потреби, устремління, задуми та плани, спрямовані на подальший розвиток як самого себе, так і своїх професійних здібностей. Коли ми говоримо про особистісну самореалізацію, можна припустити, що одним з її об'єктивних параметрів може служити збіг бажаних і досягнутих цілей і цінностей, а також емоційна стабільність, пов'язана з наближенням до життєво важливих сенсів.

У своїй монографії вчений О. Кокурн [10] виділив такі критерії особистісної самореалізації майбутніх психологів: низький рівень особистісної тривожності; низький рівень агресивності; високий рівень креативності; виражена сила «Я»; емоційна стійкість; гнучкість поглядів; розвинута емпатія; впевненість у собі; самостійність.

На основі вище розкритих особливостей професійного самовизначення фахівця, ми можемо, на прикладі психологів розглянути процес становлення їх професійної самореалізації. Психолог може займатися такими формами професійної діяльності: викладання, науково-дослідницька робота, наукове керівництво, практична робота, наставництво (супервізія). При цьому сфера професійного застосування для психолога є досить широкою: дослідження закономірностей розвитку психіки людини; вивчення загальних закономірностей розвитку дітей різного віку і участь у розробці програм їхнього навчання; вивчення внутрішнього світу і поведінкових особливостей людини; вивчення поведінки людей у малих і великих групах; вивчення особливостей поведінки людини в стресових ситуаціях; дослідницько-аналітична робота; психологічне консультування; розробку та проведення тренінгів, семінарів, читання лекцій; профілактика і корекція небажаних проявів психіки людини; професійний відбір; здійснення психологічного супроводу професійного становлення та ін. Основними місцями професійної реалізації психологів можуть бути: соціальні організації (дитячі будинки, притулки, дитячі центри творчості і дозвілля); освітні установи (школи, дитячі сади, ВНЗ); установи, які займаються підбором і відбором персоналу (кадрові агентства, центри зайнятості, центри профорієнтації); медичні установи (лікарні, наркологічні центри, реабілітаційні центри); психотерапевтичні, психологічні консультативні служби; робота на телефоні довіри. Проте, в сьогоденні умовах, зумовленими економічною кризою, молода людина не має можливості реалізувати свої професійні вміння, оскільки не може працевлаштуватися. Це зумовлено обмеженим попитом на найману працю; низьким рівнем оплати праці на державних підприємствах; масовим скороченням. В результаті такої ситуації люди змушені самостійно створювати собі робочі місця, автоматично записуючи себе в категорію самозайнятих верств населення.

Зазначимо, що трактування поняття «самозайнятість» і досі залишається дискусійним. Його розглядають у двох аспектах: звуженому (ті хто працює одноосібно, без залучення інших працівників) та розширеному (індивідуальна трудова діяльність на мікропідприємстві з чисельністю працюючих до п'яти осіб). В Україні в основу визначення самозайнятості покладено саме перший підхід. Під самозайнятістю розуміється альтернативний спосіб заробітку, що реалізується індивідом шляхом продажу власної праці [3]. Самозайнятість – один з типів економічної поведінки людини, яка передбачає певний алгоритм вчинків і дій, що має узагальнюючий характер. Відповідно до своєї економічної поведінки людина самостійно знаходить для себе джерело доходів, забезпечує адекватні її потребам рівень і умови життя в результаті економічної діяльності, яка регламентована суспільними та економічними нормами. Характерними ознаками такої поведінки є економічна активність (вияв індивідуальності, самореалізації, рівень економічної взаємодії із зовнішнім середовищем), самокерованість (вміння організувати свою економічну діяльність, знаходити вихід у різних ситуаціях, використовуючи мережу соціальних зв'язків), ризик. Від традиційної зайнятості самозайнятість відрізняється властивою їй автономністю й індивідуальною спрямованістю в трудовому процесі, що сприяє поступовому формуванню принципово нової верстви економічно активного населення, яка відмовилася від патерналістських очікувань. [12]. Самозайнятість людини залежить від внутрішніх чинників, які визначаються потребами, інтересами, цінностями та ціннісними орієнтаціями людини і пов'язані насамперед з її особистісними характеристиками (стать, вік, освітній рівень, стан фізичного здоров'я, професія, особистий досвід) та зовнішніх (соціально-економічне становище суспільства, соціально-демографічна структура населення, оплата праці, стимулювання й умови праці; рівень безробіття).

Варто відзначити, що створення робочого місця може відбуватися формально, неформально та нелегально. Під формальною самозайнятістю маємо на увазі офіційно зареєстровану діяльність. Неформальна самозайнятість – це сукупність інституційних одиниць з рисами домашніх господарств, які являють собою невеликі групи людей, що живуть в одному й тому самому приміщенні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, спільно споживають певні продукти і послуги. При цьому другий сектор самозайнятості не реєструється державними органами, що відповідає вимогам чинного законодавства. Що ж стосується третього сектору самозайнятості, то він є сферою порушення чинного законодавства, а тому виступає як нелегальний і неконтрольований.

У процесі самозайнятості фахівець може впроваджувати власні проекти, що може бути однією із форм його професійної самореалізації. Основу професійної самореалізації особистості становлять власні проекти, саме вони є містком між теорією і практикою, водночас технологією та стратегією професійної діяльності фахівців. Створення власних

проектів має здійснюватись на декількох рівнях: стратегічному (планування основних способів, заходів самореалізації професійних планів, визначення основних цілей діяльності, напрямків), технологічному (забезпечення необхідним обладнанням, приміщенням, персоналом) і діяльному (втілення своїх задумів в житті, державна реєстрація) [2].

При відкриванні власної справи, впровадженні проектів головним є індивідуальний вибір цілей та способів досягнення запланованого. За свідченнями психолога Л. Коростылева [11] професійна самореалізація фахівця можлива лише тоді, коли у нього є мотивація, яка спонукає його до особистісного зростання. Оскільки мова пішла про мотивацію фахівця при впровадженні власних проектів, виникає потреба розглянути основні професійні мотивації. За результатами аналізу наукових джерел [2; 5; 9], було виділено основні групи мотиваторів: економічні мотиватори (одержання прибутку, прагнення стати фінансово незалежним; можливість самостійного розпорядження коштами, можливість швидко заробити гроші), соціальні мотиватори (набуття соціального статусу представника середнього класу; прагнення принести користь суспільству завдяки своїй діяльності; благодійні цілі; отримання задоволення від здійснення суспільно корисної діяльності), адміністративні мотиватори (наявність державної підтримки, зменшення податкового тиску; гнучкий графік роботи; самостійна зміна режиму праці), особистісно-психологічні мотиватори (лідерство; прагнення стати успішним; самореалізація; прагнення підвищити рівень власного інтелекту; бажання випробувати себе в новому амплу; прагнення самостійності, незалежності; бажання розкрити свій потенціал), бізнесові мотиватори (втілення власних ідей, бізнес-проектів та їх реалізація; бажання ризикувати; нові знайомства). Проаналізовані нами мотиватори, чинники професійної самореалізації фахівця та його індивідуальні особливості дають нам можливість розглянути основні проекти психологів, які можуть бути впровадженні ними, як головна умова їхньої професійної самореалізації. Серед психологічних проектів можуть бути: кадрові агентства, психологічні центри, громадські організації, психологічні групи, психологічні табори, психологічні телепрограми,

психологічні програми на радіо, ведення колонок у психологічних журналах, випуск психологічних книг.

Впровадження власних проектів складається з основних етапів [7]:

1) оцінка власних можливостей (здібностей, схильностей, виявлення та аналіз сильних та слабких сторін);

2) оцінка та аналіз зовнішніх умов кар'єрного розвитку (економічної ситуації та ринку праці; соціального середовища; сімейної ситуації);

3) визначення цілей кар'єрного розвитку – довгострокових (на декілька десятиліть уперед), середньострокових (декілька місяців або років), короткострокових (декілька днів, тижнів);

4) реалізація кар'єрних планів;

5) оцінка реалізації та корегування планів.

Головною особливістю та вимогою є – реєстрування своїх проектів, для цього потрібно вирішити з яким статусом буде здійснюватися професійна діяльність (фізичним чи юридичним) та зібрати необхідні документи, для проходження державної реєстрації, після чого фахівець отримує виписку з єдиного державного реєстру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз науково-теоретичних джерел, дає нам можливість стверджувати, що професійна самореалізація особистості має індивідуальний характер та перебуває у залежності від рівня сформованості ціннісних орієнтацій, установок та інтересів. Досягаючи професійної самореалізації особистість має змогу максимально проявити себе у професійній діяльності, вирішувати професійні проблеми; самостійно створювати робочі місця; впроваджувати власні інноваційні проекти. Також нами були виділені основні ознаки самозайнятості особистості, серед яких є: потреба у професійному вдосконаленні, наявність проекту власного професійного розвитку, формування власного «життєво-професійного простору», досягнення поставлених професійних цілей, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії. Серед перспективних напрямків подальших досліджень даної проблеми є розробка та реалізація алгоритму впровадження власних проектів у професійну діяльність.

Список використаних джерел

1. Богатырева О. О. Личностные факторы профессиональной самореализации : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / О. О. Богатырева. – М., 2009. – 25 с.
2. Бригадир М. Б. Психологічне проектування при формуванні психологічної готовності студентів до професійної діяльності / М. Б. Бригадир // Збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки». Випуск 2. 13 (109) 36. – С. 101-104.
3. Варга Н. І. Самозайнятість населення як форма соціально-економічної адаптації : регіональний аспект / Н. І. Варга // Науковий вісник Ужгородського нац. університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Вип. 28. – С. 25-30.
4. Вахромов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации/ Е.Е. Вахромов. – М.: Международная педагогическая академия, 2001. – 162с.
5. Волосенко А. Формування професійної компетентності як важливий чинник творчої самореалізації майбутнього вчителя / А. Волосенко // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. - №6 (Ч.1). – С. 140-147.
6. Дяченко О. Д. Креативність як фактор підвищення якості освіти / О. Д. Дяченко // Вісник СевНТУ : 36. наук. праць Вип. 127. Серія : Педагогіка. – Севастополь, 2012. – С. 140-142
7. Єгорова Є. В. Психологічна допомога особистості у плануванні її професійної кар'єри/ Є. В. Єгорова //

Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 1 / уклад. : Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк Л.Г. Авдєєв та ін. - К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – С. 34-40.

8. Закон України «Про зайнятість населення» // Україна. Закони. Основні чинні кодекси і закони – Вид.2-е., доп. – К. : Махаон, 2003. – С.889-896.

9. Калаур С. М. Доцільність використання акмеологічного підходу для самореалізації майбутнього фахівця / С. М. Калаур, Н. С. Олексюк // Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 4. – С. 35-39.

10. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : Монографія. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2012. – 200 с.

11. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности : затруднения в профессиональной сфере / Коростылева Л. А. – СПб. : Речь, 2005. – 222 с.

12. Кудринська Г. І. Самозайнятість як тип економічної поведінки : автореф. дис. канд. соціол. наук : 22.00.04 / Г. І. Кудринська // Харків. – 2009. – 29с.

13. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования / Н.В. Кузьмина.–М.: ИЦПКПС, 2001.–144 с.

В статье рассмотрено понятие «профессиональная «самореализация». Предоставляется теоретический анализ социально-психологических исследований феномена самореализации. Выявлено основные факторы от которых зависит профессиональная самореализация личности в условиях кризисной трансформации общества. Раскрыты основные способы и этапы создания собственного рабочего места и внедрение собственных проектов.

Ключевые слова: профессиональная самореализация, самосовершенствование, самозанятость, проект, рабочее место.

The problem of implementing of personal projects as a factor of successful professional self-realization of specialist was always under great importance. Especially urgent this issue became now, in the period of crisis transformation of society under radically changing conditions of labour, the decrease of the number of state working places, as jobs are massively cuts. The factors enumerated above deprive the person of professional self-realization. These problems force the specialists in different fields to create their own jobs themselves and implement their personal projects.

The aim of the article is to analyze the theoretical foundations of professional self-realization and self-employment that will enable specialists to create their own jobs and implement their personal projects.

The professional self-realization is equated to the concept of "self-employment", which allows an alternative way of earning, which is realized through man's selling his personal labour. Having a wish to create his/her professional workplace or implement their personal projects as a way of professional self-realization, the person runs one of the types of economic behavior, based on the economic activity, self-regulation and risk. Following this behavior specialists should be able to organize their economic activities, to find a way out of different situations, interact with the environment, with the use of a of social relationships and be prepared to take the risks.

To create jobs and implement their personal projects the following incremental phases are proposed: strategic (planning of basic ways of professional self-management plans identifying key objectives and directions), technological (the necessary equipment, facilities, staff), active (put their ideas into practice, state registration). It is important to estimate personal capabilities, skills and analysis of external conditions, economic conditions on the labor market. The proposed implementation stages of personal professional projects provide quick and correct fulfillment of successful implementation.

Key words: professional self-realization, self-improvement, self-employed, project workspace.